

de laatste jaren een ontwikkeling te zien geweest van minder vakinhoud en meer didactische vaardigheden. Wat dat laatste betreft wil ik met instemming de zesde stelling bij dit proefschrift aanhalen. Die luidt: 'De beoogde kwaliteit van de toekomstige (taal)docent vereist dat er in het curriculum van de professionele lerarenopleiding evenwicht bestaat tussen praktijk en vakinhoudelijke kennis'. Met haar boek heeft Tol een belangrijke bijdrage geleverd om het inhoudelijke debat over het vak taalkunde te gaan voeren. En dat debat is hard nodig.

Jan Kleinepier

De ontstaansgeschiedenis van het begrip 'stad': een bijdrage van de diachrone semantiek tot de sociaal-economische geschiedenis van Noord-West-Europa, inzonderheid van de Nederlanden / door Jozef Van Loon. - Gent : Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2000. - 277 p. : ill. ; 24 cm. - (Studies op het gebied van de cultuur in de Nederlanden ; nr. 1)
ISBN 90-72474-30-9 Prijs: € 23,-

Zoals de naam van de nieuwe reeks waarin dit boek als eerste deel verschijnt al aangeeft, gaat *De ontstaansgeschiedenis van het begrip 'stad'* niet over taal en taalkunde alleen. De auteur wil laten zien hoe onderzoek op het gebied van de diachrone semantiek een bijdrage kan leveren aan de mediëvistiek, meer bepaald aan de sociaal-economische geschiedenis. Van Loon begint met aan te geven dat er nog maar weinig studies als deze zijn (p. 13) en eindigt met de opmerking dat hij zijn doel bereikt acht 'als het werk ertoe heeft bijgedragen de aandacht te vestigen op het grote belang van de taalkunde voor de mediëvistiek en de archeologie' (p. 215).

De auteur presenteert een beschrijving van de woorden die vanaf de Oudgermaanse periode tot omstreeks 1100 in de Nederlanden gebruikt werden voor één 'begrip', te weten 'stad'. In verschillende regio's en in verschillende perioden werden verschillende woorden voor het begrip 'stad' gebruikt. Hoe hebben die elkaar afgelost? Hoe werden verschillende woorden voor hetzelfde begrip naast elkaar gebruikt, was er een betekenisverschil of leidde het naast elkaar bestaan van meerdere woorden voor hetzelfde begrip tot betekenisdifferentiatie, en hoe verliep dat proces? Al deze vragen komen aan de orde.

Juist omdat de auteur een tijdperiode bestudeert waaruit alleen fragmentarisch taalmateriaal is overgeleverd, moet hij zich terdege op de hoogte stellen van de kennis uit andere disciplines, zoals de archeologie, numismatiek, (rechts)geschiedenis, paleografie, etc. In de hoofdstukken die volgen besteedt hij dan ook uitvoerig aandacht aan informatie uit die vakgebieden en door de taalkundige gegevens daarmee te combineren, komt hij steeds tot zeer interessante hypothesen of conclusies. Zo laat Van Loon in hoofdstuk 2, 'Burg', aan de hand van archeologische gegevens zien dat het Germaanse woord *burg* aanvankelijk verbonden werd aan vestingen op hooggelegen, strategische plateaus. Vervolgens beschrijft hij hoe de betekenis '(berg)vesting' overgaat in 'stad'. In hoofdstuk 3 komt het Latijnse *burgus* aan de orde, en dat leidt tot enkele mooie paragrafen over namen met dit woord als tweede lid in Gent, Brugge en Brussel. Aan de hand van één naam, *oudburg* (in de vorm *oude-* of *oudenburg*, waarbij het flexieverschil in het eerste lid een belangrijke gegeven voor datering is), gaat Van Loon op zoek naar de complementerende naam – daar waar een 'oude burg' was, moet ook een nieuwe burg geweest zijn. De resultaten van deze zoektocht zijn van belang voor de middeleeuwse stadsgeschiedenis.

In hoofdstuk 4 komen *port* en *portus* aan de orde, en in hoofdstuk 5 *wik* en *vicus*. Hoofdstuk 6 beschrijft de semantische ontwikkeling van *stad*, *villa* en *civitas*. Een van de (vele) interessante dingen die Van Loon in dit hoofdstuk beschrijft is de betekenisdifferentiatie die tot stand kwam tussen *stad* en *port*: *stad* ging een grote stad aanduiden, terwijl *port* gebruikt werd voor een kleine stad. Iets vergelijkbaars stelt hij vast voor *-sele* en *-heem*: plaatsnamen eindigend op *-sele* lagen waarschijnlijk in een parochiekern, terwijl die op *-heem* meer in de periferie voorkwamen.

Stad blijft in de aandacht in hoofdstuk 7, waar de vormvarianten van dit woord aan de orde komen. Hierbij gaat Van Loon regelmatig in discussie met A. Marynissen, die dit woord ook uitvoerig behandelt in haar proefschrift *De flexie van het substantief in het 13de-eeuwse ambtelijke Middelnederlands* (1993/1996). Het zal niet voor elke lezer duidelijk zijn dat de discussie die

Van Loon hier aangaat voor een deel terug te voeren is op het verschil in de materiaalverzamelingen van de beide auteurs. Marynissen beperkt zich tot de ambtelijke reeks van het *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)* van Maurits Gysseling, terwijl Van Loon naast dat corpus (dat hij trouwens alleen maar in zijn bibliografie noemt) ouder en ander materiaal gebruikt moet hebben. Hij noemt heel expliciet en waarderend Gysselings *Toponymisch Woordenboek*, maar nergens geeft hij een systematisch overzicht van het taalkundig materiaal waarop hij zich geeft gebaseerd.

Het boek van Van Loon is over het algemeen toegankelijk geschreven en dus ook leesbaar voor niet-taalkundigen. Het maakt de beloften meer dan waar: het wordt alleszins duidelijk wat de diachrone semantiek te bieden kan hebben. Ik heb maar één kritiekpunt: naast alle helderheid, precisie en diepgang is het opvallend dat Van Loon eigenlijk geen woorden vuil maakt aan zijn uitleg van de term 'begrip' en pas aan het begin van hoofdstuk 2 bijna alleen maar terzijde een omschrijving van het begrip dat hij onderzoekt geeft: 'een grote bewoningsconcentratie' (p. 19). Veel niet-taalkundige lezers – en die maken toch zeker deel uit van de groep onderzoekers aan wie Van Loon het nut van zijn werk wil laten zien – zullen bij de formulering *het begrip 'stad'* in de titel van het boek een beschrijving verwachten van alles wat het woord 'stad' door de eeuwen heen heeft betekent. Voor hen duurt het erg lang voordat het boek bij dat woord aankomt. Zij zullen niet genoeg hebben aan dat kleine terzijde op pagina 19, en hebben wat nadere uitleg nodig: de term *begrip* duidt een abstracte zaak aan die door verschillende woorden kan worden uitgedrukt. En in deze studie gaat het dus om een onderzoek naar die verschillende concrete woorden voor het abstracte 'stad' in de Nederlanden tot aan circa 1300.

Karina van Dalen-Oskam

Analyse, norm en gebruik als factoren van taalverandering : een studie naar veranderingen in het Nederlands onzijdig relativum / Judith Schoonenboom. -Z.pl. [proefschrift Universiteit van Amsterdam] : 2000. -182 p., 24 cm
Geen ISBN Prijs niet opgegeven

Dit proefschrift bestaat uit vijf studies, voorafgegaan door een inleiding en een samenvatting van de hoofdstukken. De studies draaien om een diachroon taalkundig onderzoek naar de verandering in het gebruik van het onzijdige relativum, waarbij *dat* in de loop der tijden steeds vaker vervangen is door *hetgeen* en *wat*.

De eerste stap in de presentatie van dit onderzoek wordt gezet in hoofdstuk 2 aan de hand van een onderzoek naar het gebruik van *dat*, *wat* en *hetgeen* in vijf bijbelvertalingen uit resp. 1399 (het Nieuwe Testament (verder NT) van de Moderne Devotie), 1538 (Van Liesvelt), 1637 (NT van de Statenvertaling), 1884 (NT, herspelde Statenvertaling uitgegeven door Brandt) en 1951 (Nederlands Bijbelgenootschap). Dit corpus is een goede keuze voor diachroon onderzoek. De auteur benadrukt echter dat haar onderzoek een pilot-studie betreft die geen algemene geldigheid kan bezitten – 'De keuze voor dit tekstgenre impliceert dat de resultaten niet generaliseerbaar zijn naar andere tekstgenres' (p. 21), zodat vervolgonderzoek nodig is. Toch levert deze studie een aardig begin van het onderzoek, alhoewel ik het vermoeden heb dat de manier waarop Schoonenboom vindplaatsen uit de vertalingen verzameld heeft de resultaten misschien enigszins scheefgetrokken kan hebben. Alleen de vertalingen van 1399 en 1951 zijn namelijk volledig geëxcerpeerd, waarna de parallelplaatsen in de drie andere zijn bekeken. Zij zal dus, zoals zij zelf ook toegeeft, vindplaatsen gemist hebben in de drie tussenliggende vertalingen, maar, zo schrijft zij, 'die zullen niet systematisch afwijken van de gevonden onzijdige relativa'. Dat vraag ik me echter af, het zouden ook precies alle 'uitzonderingen' kunnen zijn. Juist die gevallen zouden dus extra interessant kunnen zijn, en ze zouden op zijn minst voor een soort dubbelcheck van belang kunnen zijn. Schoonenboom heeft haar materiaal aangevuld met een door haarzelf samengesteld algemeen corpus van relatieve zinnen van de dertiende tot en met de twintigste eeuw, verder met het *Corpus van Middelnederlandse teksten* uitgegeven door M. Gysseling, en met het VU-corpus veertiende-eeuws, en tot slot het *MNW*. Aan de hand van de tellingen in de bijbelvertalingen beschrijft Schoonenboom de opkomst van *wat*, dat waarschijnlijk is voortgekomen uit *so wat (so)*. De context *al dat/wat* komt